

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије одржаног
6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

Година II / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

проф. др Милош Ковачевић
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Никола Рамић
проф. др Драган Бошковић
доц. др Маја Анђелковић
мр Часлав Николић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

проф. др Милош Ковачевић

Рецензенти

проф. др Милош Ковачевић
др Стана Ристић, научни саветник
проф. др Радивоје Младеновић
проф. др Божинка Петронијевић
проф. др Јелена Јовановић
проф. др Јулијана Вучо
проф. др Тијана Ашић
проф. др Никола Рамић
проф. др Веран Станојевић
проф. др Анђелка Пејовић
проф. др. Савка Благојевић
доц. др Јована Димитријевић-Савић
доц. др Сања Ђуровић
доц. др. Надежда Силашки

Лектура и коректура

доц. др Сања Ђуровић
мр Владимир Поломац
Јелена Петковић

За издавача

проф. Слободан Штетић,
декан ФИЛУМ-а

Технички уредник

Ненад Захар

Штампа

Графостил, Крагујевац

Тираж

250 примерака

ISBN 978-86-85991-30-1

Зборник радова са II научног скупа младих филолога
Србије одржаног 6. марта 2010. године на
Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Година II / књ. 1

Крагујевац, 2011.

О ЗБОРНИКУ

У овоме двотомном зборнику штампани су резултати са II научног скупа младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Из самог назива скупа види се да зборник доноси резултате из двеју тематско-научних области: из лингвистике и из књижевности. А језик и књижевност и јесу области што одражавају научно-наставну суштину филолошког дела Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Уз то то су научне области из којих се изводе докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Због тога је скуп младих филолога нераскидиво повезан са докторским студијама, он је на својеврстан начин и пратилачки и интегрални део докторских студија. На њему, наиме, учествују сви докторанди са прве и друге године докторских студија језика и књижевности. Докторанди са докторских студија само су део, и то мањи, учесника овога скупа. На овоме, другом по реду скупу младих филолога, с рефератима је учествовало више од сто педесет младих филолога не само из Србије (мада их је са универзитета у Србији било највише) него и из Црне Горе и Босне и Херцеговине (и то и из Републике Српске и из Федерације БиХ).

Ти реферати овде се штампају у два тома, који одражавају дисциплинарну структуру скупа. први том доноси реферате са секције *Савремена проучавања језика*, а други са секције *Савремена проучавања књижевности*. Сви пријављени и поднесени реферати нису, међутим, нашли места у овим зборницима, него само они који су прошли научну рецензију угледних филолога. Сама та чињеница својеврсни је посредни показатељ научне вредности овде штампаних прилога. Ти прилози, наиме, сведоче о заиста завидном научном нивоу њихових аутора, међу којима има и оних којима су ово први објављени научни радови. Радови штампани у овом двотомном зборнику на одређен начин репрезентују актуелни тренутак савремене филологије из перспективе њених најмлађих научних посленика. Док овај зборник иде у штампу, већ су разаслани позиви за III скуп младих филолога, тако да овај скуп добија карактер традиционалног. А из вида не треба испустити ни чињеницу да је ово једини скуп ове врсте не само у Србији.

За реферате и у њима изнесене резултате заслужни су искључиво референти – учесници овога скупа. За организацију скупа најзаслужнији су млади филолози са ФИЛУМ-а, а за штампање овога зборника заслужан је пре свега ФИЛУМ. и сви заслужују захвалност, јер без њих овога двотомног зборника не би било.

*Крагујевац,
јануар 2011. године*

Уредништво

О ПРВОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

Прва књига зборника Савремена проучавањем језика и књижевности доноси укупно 60 лингвистичких радова, тематски разврстаних у пет целина: I Историјскојезичка проучавања; II Лексичко-семантичка проучавања; III Синтаксичка проучавања; IV Стилистичко-семантичка проучавања; V Примењено-лингвистичка проучавања.

Радови у овом зборнику сврстани су у пет целина, на основу критеријума тематске припадности одређеним областима проучавања језика. Но, без обзира на такву тематску поделу, у зборнику се, као и претходне две године уосталом, јасно издвајају две велике групе радова. Прву групу радова чине радови из области лингвистичке србистике, и то у првом реду радови који се баве питањима лексике савременог српског језика, затим актуелним питањима синтаксе, те питањима у вези са стилистичким аспектом проучавања српског језика, док један број радова доноси теме из области контрастирања језичких појава у српском језику и одабраном страном језику. Радова са темама из историје српског језика, по правилу, најмањи је број, али то ни у колико не умањује вредност радова у овој целини зборника. У другој групи, коју чини двадесет радова, налазе се радови који се најшире могу сврстати у област примењенолингвистичких проучавања, а који доносе теме у вези са теоријским и практичним аспектима изучавања страног језика, затим теме у вези са предавањем и подучавањем страног језика, те мали број радова са методичко-дидактичким темама.

Пишући текст за претходни зборник, истакли смо уверење да ће овај зборник са скупа младих филолога представљати не само почетак једне лепе лингвистичке традиције, већ и значајну књигу савремене српске лингвистике. Сада смо већ искрено сигурни у то да овај зборник са II научног скупа младих филолога Србије доноси радове који су квалитетни не само по одабиру питања, која се у њима разматрају, већ пре свега по начину и методама њихове обраде, те зрелим и научно утемељеним промишљањима језичких проблема.

*Крагујевац,
фебруар 2011. године*

Уредници

САДРЖАЈ

О Зборнику / 5

О првој књизи Зборника / 7

I ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Марина Курешевић

Исказивање реченичне каузалности у Српској Александриди / 15

Биљана Самарџић

Дистрибуција полугласничког знака на материјалу књига Горажданске штампарије / 29

Ивана Давићков

О једном балканизму у говору села Смиловци, општина Димитровград (Облици чланске морфеме код именица и место акцента у чланованим облицима именица) / 39

II ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јованка Милошевић, Данијела Радоњић

О називима за обућу у савременом српском језику / 51

Драгана Настјановић

О денотативном варирању у деривационом гнезду појединих опсцених лексема / 61

Марија Милосављевић-Тодоровић, Марина Спасојевић

О колокацијским везама у фитонимији / 67

Ненад Ивановић

Индивидуална лексика у српском језику: творбено-семантичке одлике класе именица (на материјалу из Речника САНУ) / 79

Нађаша Марковић

О најчешће коришћеним нормативним квалификаторима у Речнику српскохрватскога књижевног језика МС / 95

Милица Марјановић

Лексикографско представљање лексема које означавају натприродна бића у дескриптивним речницима српског језика / 101

Бојана Мојсиловић

О апелативизацији и епонимима у српском језику / 109

Ивана Маринковић

О неким лексичко-семантичким и синтаксичким карактеристикама језика саобраћајних приручника / 117

Maria Teresa Albano

Uпотреба еронима u svakodnevnom govoru / 127

Вера Јовановић, Анеџа Тривић

Апелативи у разговорном језику млађе урбане популације / 135

Данијела Стјанић

Боје и човекова телесност и емоционални свет / 143

Маја Стокин

Дијалекатска лексика у бећарцима и шалајкама старог Новог Сада / 151

Нађалија Живковић

Употреба лексема из енглеског језика у жаргонизмима у српском језику / 163

Јулијана Вулећ

Употреба англицизама у немачком и српском језику и степен њихове адаптације / 169

Далиборка Балорда-Јанковић

Недоумице унутар терминологије страног поријекла
у часопису економске струке / 177

Ђушан Станковић

Cognitive Semantic Aspects of Animal Similes in English / 187

Александра Саламуровић

Утицај семантичко–лексичке идентификације актера у новинским текстовима
на стварање слике о Немачкој у српској штампи од 1990. до 2006. године / 197

III СИНТАКСИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Миљана Барјамовић

Неки модели транспозиције врста речи у српском језику / 213

Милка Николић

Поредбено-начинске конструкције с везницима *као да* и *као*
ишито у књижевноуметничком функционалном стилу / 223

Јелена Пејковић

Акузативне конструкције са предлогом *кроз* у
функцији неконгруентног атрибута / 231

Родика Урслеску-Милић

Perlativnost u rumunskom i srpskom jeziku / 239

Вранимир Станковић

Pridevski vid u srpskom jeziku i pozicija prideva u nominalnoj
frazi u romanskim i germanskim jezicima / 247

Јелена Михаиловић

Статички аспект просторних односа у француском и
српском језику – *Dans l'herbe vs на траву* / 259

Нађаша Појковић

О француским прилошким изразима уведеним предлозима
à и *de* и еквивалентима у српском језику / 271

Рађмила Лазаревић

Morfosintaksičke osobenosti imenica i glagola sa značenjem
boje u italijanskom i srpskom jeziku / 285

Вера Вујевић

Елиптичне именичке фразе у савременом енглеском језику / 293

Тајјана Ружин

Каузативни глаголи са општим значењем принуде
у енглеском и српском језику / 301

Марко Банковић

Српски глаголи са префиксом *за-* и њихови енглески еквиваленти / 317

Žana Gavrilović
Semantička obilježja vidske opozicije *neprogresivno*
/ *neperfekatsko* u okviru prošlosti / 325

Сања Маричић
О глаголима промене у шпанском језику / 333

IV СТИЛИСТИЧКО-СЕМАНТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Јелена Максимовић
Средства семиотичког и визуелног кода у новинској вести / 349

Славко Станојчић
Типични пример стварања језичког идентитета
(На језику наратора у Селенићевој прози) / 359

Соња Миловановић
Структурни типови и стилске одлике поетског исказа Новице Тадића / 367

Јелена Даниловић, Сандра Стефановић, Милица Милојевић
Прекључивање кодова у роману Горана Војновића *Џефурји raus!* / 379

Aleksandra Milčić-Radovanović
Problem „slobodnog“ prevođenja u prevodu romana *Na Drini ćuprija* Ive Andrića na engleski / 389

Аида Шеховић
Жаргон у делу *Лицијација ветра* Весне Алексић / 397

Katalin Ozer
Pronominalne forme sa funkcijom oslovljavanja u nemačkom
i srpskom jeziku i promena modusa / 403

V ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Alessandra Genovesi-Bogićević
„Petliću, Petliću! Nemoj da izađeš! *Lisica ti acchiappa!*“ Preključivanje kodova
i међујезички uticaj srpskog i italijanskog u govoru dvojezične dece / 417

Tijana Kukić
Italijanski kao међујезик kod srpskih govornika: sintaksičke,
pravopisne, leksičke i stilske greške / 431

Jelena Drljević
Učenje i usvajanje leksike. Specifičnosti leksike u
usvajanju produktivnih jezičkih veština / 441

Radmila Đaković, Tijana Dabić
Jezička anksioznost i strategije za uspešnu komunikaciju na stranom jeziku / 451

Valentina Tanjević-Milidrag, Raba Hodžić
Savremeni stavovi u vezi sa nastavom živih jezika: bilingvizam / 459

Ивана Ђурковић-Миладиновић
Ставови студената према комуникативној компетенцији
у настави енглеског језика / 467

Војкан Стојчић
Стратегија примене заједничког европског референтног оквира
у настави језика на универзитетском нивоу / 479

Marta Dimitrijević
Usvajanje sistema članova pri učenju engleskog kao drugog jezika / 487

- Mirko Cvetković*
Fonologija drugog jezika / 495
- Gordana Bojičić*
Gramatika u nastavi stranih jezika – nekad i sad / 505
- Anka Rađenović*
Neki problemi u vezi sa certifikacijom živih jezika / 513
- Mirjana Ćorković*
Učenje jezika kroz književnost: akademsko pisanje na rumunskom jeziku. Studija slučaja / 521
- Milan Milanović*
Computer-Assisted Language Learning and Testing:
Teaching and Testing English Language / 533
- Милош Тасић*
Енглески језик и култура у међународној техничкој заједници / 545
- Ana Jovanović*
Nacionalni i jezički identitet/i na srpskohrvatskom govornom području nakon raspada Jugoslavije / 555
- Даница Јерошијевић*
Гринбергов модел стања и процеса у проучавању типологије језика / 563
- Ivana Milojević*
Primena jezičkog referentnog okvira u reformi nastave novogrčkog jezika kao drugog stranog jezika / 571
- Миланка Сијанкић*
Корелацијско – интегративни приступ у организовању припрема за извођење екскурзије у шестом разреду основне школе / 579
- Sandra Buljanović*
Metode i didaktički materijal korišćeni u nastavi mađarskog jezika na Katedri za mađarski jezik i književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu od osnivanja Katedre do danas / 585
- Војана Раденковић-Šošić*
Улога наставника у употреби нових техника у настави стручног језика / 595
- Аутори / 605

ЛЕКСИКОГРАФСКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ ЛЕКСЕМА КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ НАТПРИРОДНА БИЋА У ДЕСКРИПТИВНИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Рад се бави лексикографском обрадом лексике којом се означавају натприродна бића у Речнику САНУ. Корпус и предмет истраживања ограничен је на *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, при чему су из корпуса изостављени појмови који би представљали одлику новије, тзв. урбане митологије (типа *Марсовац*, *ванземалца*) и појмове из области религије. Циљ истраживања је успостављање принципа за дефинисање и маркирање овог типа лексике, што би користило лексикографима у изради различитих типова речника. Натприродна бића могу са нереалним светом да буду повезана архисемом или диференцијалним семама. У речнику су ова бића обележена квалификаторима *мит.* (митологија, митолошко), *празн.* (празноверје, сујеверје), *етн.* (етнологија, етнографија), *рлж.* (религија, религиозно) и *нар.* (народно, народски). Најдоследније су маркирани појмови из митологије, док употреба квалификатора *празн.*, *етн.* и *нар.* није потпуно разграничена.

Кључне речи: лексикографија, натприродна бића, митологија, етнографија, празноверје

1.0. Пописивањем лексема којима се означавају натприродна бића, а које су забележене у РСАНУ, добили смо одређени корпус чијом смо анализом покушали да утврдимо начине дефинисања ове лексике и критеријуме за избор квалификатора¹.

1.1. Већи део нашег корпуса спада у лексику везану за народну духовну традицију, која је предмет неколико радова објављених у Зборнику реферата са научног скупа *Фолклор у Војводини* бр. 9 из 1995. г. Предмету нашег рада најсроднији су радови Д. Мршевић-Радовић, Ж. Марковића, В. Васић и Љ. Раденковића.

1.2. У раду ћемо користити методе компоненцијалне анализе, јер је она погодна за наше истраживање значења. Лексеме ћемо рашчлањивати на основне семантичке компоненте, семе, и издвајати архисему, која носи информацију о припадности лексеме одређеној лексичкосемантичкој групи и диференцијалне семе према којима се речи разврставају у одређене групе приликом класификације.

2. Грађа се могла распоредити по више критеријума. Наш критеријум за класификацију били су квалификатори употребљени уз те лексеме, јер су они нека врста допуне речничке дефиниције (Радовић-Тешић 2009: 231) и њиховом правилном и доследном употребом дају се важне информације о лексеми.

2.1. Уз лексику којом се означавају натприродна бића нашли смо следеће квалификаторе: *мит.* (митологија, митолошко), *празн.* (празноверје, сујеверје), *етн.* (етнологија, етнографија), *рлж.* (религија, религиозно). Наведени квалификатори

1 За потпуно вредновање лексикографског поступка потребно је укључити и анализу примера и извора који су коришћени приликом обраде одредница, али то остављамо као тему за посебан рад.

спадају у функционалностилске квалификаторе који са собом носе и одређене вредносне конотације и њима се ова лексика сврстава у одређену духовну сферу². Ови квалификатори наговештавају да корпус Речника САНУ чини лексика различитих слојева духовне културе, пре свега народна лексика, али и интернационални појмови који припадају европском културном кругу.

3. За дефинисање овог типа лексике Упутства за израду РСАНУ налажу следеће: „Дефиниција ... треба да буде дата из садашње перспективе и на висини савремених знања и схватања. Нпр. реч *ушвара* не треба тумачити као ’бестелесно биће, дух који прима на себе облик човека’ или ма како слично, него у самој дефиницији треба истаћи да је у питању сујеверје, халуцинација итд.“ (Упутства, члан 76). С. Ристић се критички осврће на ову препоруку и као грешку наводи да се лексика овог типа често идеолошки вреднује из перспективе актуелне идеологије, што је карактеристично и за Речник САНУ, иако је задатак лексикографа да представља лексема без идеолошке оцене (в. Ристић 2006, 129). Дефиниција треба да покаже ком слоју и типу припада лексема, а примером се указује на контекст употребе.

4. Квалификатор *миш* најчешће стоји уз имена паганских богова (нпр. *Јунона* ’римска богиња месеца и заштитница жене и породице, касније идентификована са Хером и схватана као царица међу боговима, Јупитерова супруга’; *Молох* (према хебр. *molech*, краљ) ’семитско божанство коме су се деца приносила на жртву’), уз одреднице које се односе на антропоморфна бића, јунаке митова и легенди (нпр. *Медеја* ’жена грчког јунака Јазона, која је из освете због мужевљевог неверства убила властиту децу (често као синоним за љубоморну, осветољубиву жену)’; *аргонауш* ’назив за грчке хероје који су, у потрази за златним руном, отпловили за Колхиду’ итд.) и чудесна зооморфна бића из митова и легенди, животиње, или полуљуди полуживотиње (нпр. *змај* ’према веровањима многих народа крилато чудовиште слично змији, с великим канџама и дугим репом, с једном или више глава’; *Миношаур*(ус) ’неман (у грчкој митологији), пола човек а пола бик’). Као посебна категорија митских бића намећу се разни духови (*елф*, *лемури* итд.) и бића која имају моћ да владају или управљају природним појавама (*облачар*, *муњоносац* итд.). На припадност сфери митолошких бића указује сема којом се упућује на домен употребе, тј. чијој митологији припада, и семе нижег ранга које се односе на њихов изглед, атрибуте, функцију и сл. Неки су већ својом архисемом смештени у сферу натприродног, то су бића чија је архисема ’бог/богиња/божанство’ или ’фантастично биће’, ’чудовиште’, ’неман’, док има и других чија архисема упућује на реални свет (’човек’, ’жена’, ’пас’ и сл.), а семама нижег ранга се везују за натприродно.

4.1. Дефиниције митолошких бића су углавном енциклопедијске, веома опширне и информативне, садрже описе тих бића, њихове везе са другим митолошким ликовима и сл.

4.2. Свету митолошких бића припадају, по квалификаторима који су уз те лексема употребљени, *вила* и *вилењак*. Архисема ових лексема је натприродно биће женског/мушког пола. Као сема нижег ранга код лексема *вила* наводи се њихова изузетна лепота. Из те семе колективне експресије развило се фигуративно значење ’особа изванредних особина (обично изванредне лепоте)’. И ра-

2 Налазимо и територијалне квалификаторе *покр*. (покрајинска реч) и *дијал*. (дијалектски, дијалектизам), хронолошки квалификатор *застп*. (застарело), а уз лексику која је дошла из неког другог језика користе се квалификатори који указују на порекло *тур*. (турски), *грч*. (грчки) и сл.

зне врсте вила, назване према томе где живе (*облакиња, надзоркиња* итд.), или према особинама које им се приписују (*љушчица*), носе квалификатор *миш*. Из грчке митологије категорији вила припадају *гријаде* и *нимфе*.

5. У неким случајевима јављају се комбиновани квалификатори *рлг.* и *миш*., нпр.: *зашитишник* 'светац одн. замишљено натприродно биће, божанство, које се сматра покровитељем, бранитељем, помагачем (појединца, породице или веће заједнице), патрон.' Комбиноване квалификаторе *рлг.* и *миш*. носе и следеће одреднице: *демон* 'натприродно биће које се замишља као носилац зла уопште, враг, ђаво; зло божанство нечега, дух који изазива одређене негативне појаве'; *Луцифер* 'име анђела који се побунио против Бога и постао вођа демона; (луцифер) ђаво, сотона уопште.' То су митска бића која су хришћанизована па њихове елементе налазимо код хришћанских светитеља. Они су са натприродним светом повезани и својом архисемом и семама нижег ранга. По нашем мишљењу, квалификаторе *миш*. и *рлг.* требало би употребити и уз одредницу *Белзуб* 'божанство старих Филистинаца; код Јевреја и у Новом завету: архиђаво, ђаволски поглавица'.

6. У словенском митолошком свету нарочито опаснима су сматране душе деце и људи који су неприродно или превремено умрли, и који нису на одговарајући начин сахрањени (Раденковић 2008: 320). Најприсутнији у веровањима је *йокојник-йоврајник*, чија душа није отишла на онај свет, па ноћу напушта гроб, страши људе и чини им разне пакости. Архисема лексема *вамџир* и *вукодлак* је 'мртвац који ноћу излази из гроба и чини зло људима', док лексема *вукодлак* садржи и сему нижег ранга који се односи на његов изглед 'обично замишљен као длакаво створење'. Ове лексеме су сврстане у празноверје напоменом 'по народном веровању' и квалификатором *празн.* У дефиницијама покрајинских речи (*џадалина, кодлак, козлац, лакурић, ламџијер, ламџир, гробник*) често се лексеме *вамџир* и *вукодлак* користе као синоними, мада, по семама нижег ранга, видимо да они нису прави синоними и да има нијанси у значењу ових лексема.

6.1. Квалификатором *празн.* означене су именице чија је архисема 'демонско биће постало од мртворођене или некрштене деце или из јајета које је снео петао' (*маџић, маџарул, маџиклић, некршћенац, маљак* итд.). То су покрајинске речи, њихове дефиниције су описне или упућивачке, а детаљи веровања која се везују за то биће (постанак, да ли људима доноси срећу или несрећу и сл.) сазнају се из примера.

6.2. Квалификатором *празн.* обележена су разна антропоморфна бића и митолошке персонификације чија је архисема 'зло биће у женском облику', док се диференцијалним семама нижег ранга одређују функције нпр. 'ноћу напада и јаше људе', 'изазива болести и мори људе' итд. Све ове одреднице су дефинисане описно, а уколико нису словенског порекла, даје се њихова етимологија: *караконцула, карајанца, коњобарка, нечастивница, кечизуба, кундишца, ѓвоздензуба, нечиста, бела, мора, бабице*. Квалификатором *празн.* маркирани су еуфемизми и пејоративни називи за вештицу, који су само упућени на основну реч, а да је то еуфемизам указује или квалификатор *еуф.* или је то експлицитано у дефиницији (нпр. *каменица, кршчача, кршчашница, лешушца, недобра*). У посебну категорију сврстали бисмо бића која су, према архисеми 'авет', 'демон', 'патуљак', 'дух', 'нечиста сила' и сл., сврстана у натприродно и празноверје, типа *каранцолоз, малик, лошошца, аждаја*.

6.3. Везаност човека за природу огледа се у веровању у људе који могу да утичу на време, што је у РСАНУ квалификатором одређено као празноверје. Оп-

исним дефиницијама су дефинисани *в(ј)едогоња* 'човек видовит, чији дух за време непогоде напушта тело и бори се са другим таквим духовима да би заштитио свој крај, или чини разна зла људима и по смрти се вампири', *здухач* 'дух који по старом народном веровању напушта тело заспалог видовитог човека и доноси или сузбија кишу, град, невреме, штити свој крај од других духова или наноси зло људима, ведогоња; човек (или животиња) којему се приписује таква способност, моћ; злодух, вештац'. Покрајинске лексеме *в(ј)ештрењак*, *в(ј)ештрољавац*, *в(ј)ештрогоња*, *вирогоњ*, *времењак* које се односе на ове појмове дефинисане су синонимским дефиницијама или упућивањем, са квалификаторим или без њега. Примећује се да је велики број одредница дефинисан синонимским дефиницијама или упућивањем, са квалификаторим или без њега. Питање је да ли је могуће упућивањем представити све суштинске особености једног демонског бића. Већина тих одредница носи и квалификатор *покр.*, па је могуће да у разним крајевима то биће, иако у основи има исте особне, има и неких специфичности. У том случају веома важну улогу имају примери и информације које се читаоцу могу предочити у њима, јер су у питању нијансе које лексикограф не мора да забележи у дефиницији.

7. Ђаво у народном веровању има посебан статус. Код њега су видљиви старозаветни и новозаветни елементи, или су на њега пренете функције низа других митолошких бића (в. Раденковић 2008), зато се уз лексеме *ђаво*, *враг*, *нечасћиви* користе комбиновани квалификатори *рлж.* и *иразн.* Њихова дефиниција садржи семе које се односе на домен употребе 'по народном веровању и религиозном учењу'. Он се не одређује као биће конкретног изгледа, већ је архисема овог појма 'носилац зла' и дефиниција садржи сему којом га повезује са одређеним местом 'обично живи у паклу', а после дефиниције се набрајају синоними.

7.1. „У словенским народним говорима могу (се) побројати на десетине синонима за ово биће (ђавола, М. М.)“ (Раденковић 2008: 318). Из сујеверја се није смело споменути или се нерадо спомињало име ђавола због страха да се тиме не привуче неко зло, тако настају изрази којима се избегава или ублажава директно именовање негативног појма. Ти називи су или описни или еуфемистички, настали на хришћанској основи и одговарајућим преводом са грчког (Раденковић 2008: 317). Само квалификатор *иразн.* носе следећи еуфемизми за појам *ђаво*: *маслак*, *нашемник*, *нежид*, *нечасћивац*, *најасник* итд³. Неке од ових речи носе и квалификатор *еуф.* Већина их је дефинисана само синонимима „ђаво“ и „враг“.

8. Квалификатором *еџн.* обележене су именице *вештац* и *вештица*. Њихова дефиниција садржи сему која се односи на контекст 'по народном веровању'. Они спадају у категорију људи са демонским особинама и те особине су експлицирани у дефиницији, па је њихова архисема 'човек' односно 'жена', а са светом натприродног повезују се семама нижег ранга. Комбинованим квалификаторима *еџн.* и *покр.* обележени су синоними за вештицу *каравештица*, *ирудица*, *гадуља*, а *нейрескочница* је још означена и као еуфемизам.

9. Уз лексеме којима се означавају фантастична бића користи се и квалификатор *нар.* Издвојићемо само неке лексеме обележене овим квалификатором: *баворођа*, *вираун*, *вран*, *аждајка*, *бродарица* итд.

10. Лексеме којима се означавају натприродна бића су обично маркиране неким квалификатором, али има необележених јединица. Издвојићемо само неке

3 „Неки имају карактер личног имена (*АсMODEJ*, *Belezbub*, *Lucifer*, *Mamon*) које се може шватити и као њихов посебни ранг — тј. први међу осталима“ (Раденковић 1995: 231).

одреднице које су без квалификатора: *андрак, баук, мамон, ала, букавац, водењак* итд.

11. Лексика којом се обележавају натприродна бића најчешће спада у тзв. фолклорни лексички фонд, али ту налазимо и лексеме које не припадају фолклорној, већ црквеној и религиозној сфери (где налазимо и појмове из хришћанске, јеврејске и исламске религије и културе), као и паганском свету, што додатно усложњава проблем дефинисања и маркирања овог типа лексике и показује сву сложеност лексичког материјала који испитујемо.

12. Наш корпус чини лексика ограничене употребе, покрајинска лексика, али и лексика која припада стандардном језику. У оба случаја она има специјалну употребу и везана је за човекову духовну оријентацију, што се, по правилу, и истиче у речничком чланку. У дефинисању ових лексема коришћени су уобичајени лексикографски поступци и типови дефиниција: описне⁴, синонимске и упућивачке. Речничка дефиниција овог дела лексике пружа нем граматичке информације, али и ванлингвистичке, оне којима се унапређује наше знање о култури која се датим језиком служи. Ове одреднице захтевају да се у њихову обраду укључе енциклопедијске информације и информације из домена конотације. Приликом дефинисања ових лексема требало би да се објективно и исцрпно представе културно-историјски, когнитивни, комуникативни садржаји, који, по правилу, нису део језичке него комуникативне компетенције. Зато су делови речничког чланка лексема са оваквим садржајем углавном обимнији. Дефиницији многих лексема претходи напомена: *по народном веровању* (в. Ристић 2006: 129). Неке од ових одредница се могу посматрати као серијске и могу се дефинисати по истом или сличном обрасцу, јер постоје очигледне аналогije, али се не могу све свести под јединствени образац дефинисања, јер не чине затворен систем. Било би претерано очекивати да се оне лексикографски обрађују на исти начин, али се не смеју занемарити очигледне аналогije (в. Клајн 2002). Посебно треба истаћи чињеницу да се код већине ових лексема првобитно значење временом раслојава према низу новијих значења која су индукована експресивним компонентама њиховог основног значења (*вештица, ђаво, вештогоња* итд.), промене у лексичкој семантици могу бити тако значајне да се нека реч у новом значењу више ни не односи на област фолклора.

13. Бића која не припадају реално постојећем свету одређују се у дефиницијама по најизраженијим обележјима која им се, у митологији или народном предању, приписују. Нека бића се са натприродним светом повезују архисемом ('бог', 'неман', 'дух', 'ваздушасто натприродно биће' и сл.). Код других је архисема 'људско биће' или 'животиња' и оне се семама нижег ранга повезују са натприродним: најчешће су то семе које се односе на изглед (пагуљасте, длакави) или моћ владања обликом (невидљив, опсена, преображавање), начин деловања (помажу људима или изазивају страх, болест и смрт), имају способност владања циклусима природе или владања временом, начин на који су постали, везивање за онострану свет, мрак, ноћ, смрт, рађање, болест, природне појаве. Семантичке компоненте нижег ранга могу се односити на њихов пол (најчешће су полно неиндиферентни, али могу имати и полне карактеристике), старост, начин кретања, место где живе или где се појављују (гора, поред воде итд.), време кад се појављују (најчешће ноћ). Приликом израде речничког чланка, на основу приме-

4 Описне дефиниције дају веће могућности да се појам лексикографски коректно обради и често су допуњене синонимима.

ра, лексикограф треба да изабере и представи у дефиницији оне семантичке компоненте које су најрепрезентативније за дато биће.

14. Што се тиче квалификатора они се могу односити на сва значења једне лексеме или само на појединачна. Квалификатор *мити* стоји уз лексеме које припадају паганској митологији, словенској, грчкој, римској и хебрејској. Уз лексеме које долазе из других језика наводи се етимологија. Дефиниција ових бића обавезно садржи податак чијој митологији припада то биће и кратак опис битних карактеристика или најзначајније податке из митова или легенди о том бићу. Квалификатори *иразн.* и *еџн.* стоје уз наше народне термине за натприродна бића. Тешко је одредити границу између квалификатора *иразн.*, *еџн.* и *нар.* Квалификатор *иразн.* са собом носи и одређене негативне вредносне конотације, док је квалификатор *еџн.* конотативно неутралан. Бића обележена квалификатором *иразн.* су најчешће својом архисемом повезана са светом натприродног, док лексеме обележене квалификатором *еџн.* обично семама нижег ранга припадају свету нереалног. Најдоследније су маркирани појмови из класичне, грчке и римске, митологије, који улазе у европски културни корпус, док код појмова који су етнички или регионално обележени чешће налазимо колебање у употреби квалификатора или њихово потпуно изостављање, па су тако многе лексеме одређене само на основу своје територијалне употребе као покрајинске, а нису маркиране функционалностилским квалификатором, код синонима налазимо неједнаку употребу квалификатора, што је нарочито изражено код лексема са великим бројем синонима и са развијеном семантичком структуром (типа *ђаво*, *вештица*, *ведођоња* и сл.). То се може приписати начину израде речника, као и чињеници да су те лексеме веома бројне, а да су у модерном језику најчешће неактуелне, готово непознате.

15. Лексеме којима се означавају натприродна бића чине део српске духовне културе и много говоре о типу те културе, традиције и поимању света. Без обзира не неке неуједначености, можемо рећи да се завршетком РСАНУ добија значајно лексикографско дело, које с обзиром на обим грађе, начин дефинисања и илустративност примера може служити као један од извора за изучавање митолошких бића на српском говорном подручју.

Литература

Васић 1995: Vasić, V., *Folklorna građa u jednojezičnim rečnicima, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 159–166.

Драгићевић 2007: Драгићевић, Р., *Лексикологија српског језика*, Београд.

Клајн 2002 Клајн, И., *Обрада серијских одредница у једнојезичном речнику, Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад— Београд, 61–82.

Марковић 1995: Marković, Ž., *Praznoverja, mitološki i religijski pojmovi problem razgraničenja, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 235–239.

Мршевић-Радовић 1995: Mršević-Radović, D., *Folklorna frazeologija i leksikografska praksa, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 179–191.

Раденковић 1995: Radenković, Lj., *Mitološka bića u rečniku JAZU, Folklor u Vojvodini* 9, Novi Sad, 227–232.

Раденковић 2008: Раденковић, Љ., *Словенска митолошка бића — представе и порекло, Зборник Матице српске за славистику*, Нови Сад, 315–323.

Радовић-Тешић 2009: Радовић-Тешић, М., *С речима и речником*, Београд.
Ристић 2006: Ристић, С., *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд.
РСАНУ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, САНУ, Београд 1959 –.
Упутства: Упутства за обраду РСАНУ, за интерну употребу, Институт за српски језик, Београд.

THE LEXICOGRAPHIC PRESENTATION OF LEXEMES DENOTING SUPERNATURAL BEINGS IN DESCRIPTIVE SERBIAN LANGUAGE DICTIONARIES

Summary

The paper deals with the lexicographic treatment of the lexemes which indicate supernatural beings on the corpus of the Serbian Academy of Sciences and Arts Dictionary. The aim of the research is to establish principles for defining and marking this type of lexicon, which would be useful to lexicographers in the development of different types of dictionaries. Supernatural beings can be connected with the unrealistic world with an archeseme or differential semmas. In the dictionary, these beings are marked with the qualifier *mit.* (mythology, mythological), *prazn.* (superstition), *etn.* (ethnology, ethnography), *rlg.* (religion, religious), and *nar.* (national, popular). The most consistent are marked in terms of mythology, while the use of the qualifiers *prazn.*, *etn.* and *nar.* are not fully delimited.

Milica Marjanović